

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

הבוטח בה' חסד יסובבנהו

הלכה

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

פרשת בהעלתך [בחז"ל פרשת נשא] **תשפ"ב**

שנה כ"ד – קובץ ל"א [תתי"א]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת בהעלתך

נטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה

"וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו" (י"א ט').

ובפרשת בשלח (שמות ט"ז י"ד) כתב רש"י שהטל היה מתחת למן ומעליו והמן כמונח בקופסא, עי"ש.

הנה כבר פלפלו גדולי הדורות באריכות האם בירכו על המן ברכת הנהנין, ומה נוסח הברכה, והארכת בענין זה במנחת אשר (במדבר סימן כ"ה אות א').

ואעפ"י שברכת הנהנין אינו אלא מדרבנן, מ"מ דנו בשאלה זו עפ"י מה שאמרו (יומא כ"ח ע"ב) שאף אברהם אבינו קיים כל התורה ואפילו עירוב תבשילין ומצוות דרבנן, ומסתמא כך נהגו זרעו אחריו.

ויש לעיין לפי זה האם נטלו ידיים על המן, ויש לדון בזה בכמה צדדים:

א. עיקר תקנת נטילת ידיים אינה אלא באכילת פת, ויש לעיין אם המן דינו כלחם, או כמאכל בעלמא. דמחוד גיסא לישנא דקרא (שמות ט"ז ד') "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים", אך מאידך גיסא אין דין לחם אלא מחמשת המינים של דגן, והמן לא היה ממיני הדגן, אלא ירד מן השמים.

ואף שלענין הברכה מסתבר שאכן בירכו המוציא לחם מן הארץ, או המוציא לחם מן השמים, וכמ"ש במנחת אשר שם, אין זה אלא לענין הברכה, דכיון דהמן קרויה לחם בתורה מסתבר שכך גם לענין נוסח הברכה, אבל לגבי נטילת ידיים יש להסתפק אם דינו כלחם.

ואם עיקר נטילת ידיים משום סרך תרומה כמבואר בחולין (ק"ו ע"א), יש לעיין אם המן חייב בתרומות ומעשרות. ולכאורה פשוט דאף אם הוא כדגן מ"מ אין בה קדושת

נטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה

ארץ ישראל, אך אם דינו כדגן הרי אף בלחם של חולין חייב בנטילת ידיים ואין הדבר תלוי אלא אם דינו כפת, וז"פ.

ב. אפשר דאף אם אין דין המן כפת מ"מ צריך נטילת ידיים משום הטל שתחתיו והטל שעליו וכמבואר בגמ' (פסחים קט"ו ע"א) ובשו"ע (או"ח קנ"ח סעיף ד') דכל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידיים, והטל הוי אחד משבעת המשקין, כמבואר שם בשו"ע.

ונבאר הלכה זו דכל שטיבולו במשקה.

א

הנה נחלקו הראשונים והפוסקים האם צריך ליטול ידיו לדבר שטיבולו במשקה.

ומקור הסוגיא בפסחים (קט"ו ע"א):

"אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידיים. אמר רב פפא שמע מינה האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא, דאי סלקא דעתך לא צריך לשקועיה נטילת ידיים למה לי, הא לא נגע, ודילמא, לעולם אימא לך לא צריך לשקועיה, וקפא מריחא מיית, אלא למה לי נטילת ידיים דילמא משקעו ליה".

וכך נפסק ברמב"ם (הל' ברכות פ"ו ה"א) וז"ל השו"ע (סימן קנ"ח סעיף ד'):

"אם אוכל דבר שטיבולו באחד משבעה משקין שסימנם: י"ד שח"ט ד"ם (דהיינו: יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם, מים) ולא נתנגב, ואפילו אין ידיו נוגעות במקום המשקה, צריך נטילה בלא ברכה. הגה: ואפי' אינו מטביל רק ראש הירק או הפרי, אפ"ה יטול בלא ברכה (ב"י)".

ונחלקו הפוסקים בהלכה זו, ושלש מחלוקות בדבר, י"א שלהלכה אין צריך נטילה כלל, י"א שנוטלין ידיים בלי ברכה, וי"א שנוטל בברכה, ונבאר.

ראשית דבר נחלקו בטעם הלכה זו, שנוטל ידיו לכל דבר שטיבולו במשקה.

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

התוס' בפסחים (שם ד"ה כל) כתבו בשם רש"י (ואין זה ברש"י דידן על הש"ס) שפירות שטיבולן במשקה הוי כפת וצריכי נטילת ידים משום סרך תרומה. וכך משמע מדברי הרמב"ם שם שכתב בחדא מחתא חיוב נטילת ידים לפת ולטיבולו במשקין. ונראה בשיטתם דאף שלא תיקנו נטילת ידים אלא בפת ושני טעמים בדבר, אי משום שאין תרומה דאורייתא אלא בדגן תירוש ויצהר, ויין ושמן אין אדם שותה אלא בכוס ואין הדרך לנגוע בהם בידיו, משא"כ דגן שאדם מחזיק את פתו בידו, ולכן לא גזרו משום סרך תרומה אלא בפת, כך כתב הב"י (סי' קנ"ח) בשם רבינו יונה וכ"כ הלבוש שם, ואם משום שלא גזרו אלא בסעודת קבע, ואין דרכן של בני אדם לקבוע סעודה אלא על הפת, נראה דכיון ששכיח מאוד לאכול דבר שטיבולו במשקה גזרו גם עליו משום סרך תרומה כיון דשכיח טובא, ועוד דכיון דטיבולו במשקה קרוב הדבר לטומאה ומשו"כ גזרו בו טפי.

והתוס' פירשו בדרך אחר, וז"ל:

"ונראה דנטילה דהכא לא משום קדושה ונקיות כמו בנהמא אלא משום שלא יטמא המשקין להיות תחלה ויהא אסור לשתותן ולפסול את גופו כדתנן בפ"ב דחולין (דף לג.) השוחט ולא יצא מהן דם כו' הא יצא מהן דם אין נאכלין בידיהם מסואבות ואמר נמי בסדר הסיבה (ברכות דף מג.) הביאו להן יין כל אחד נוטל ידו אחת פי' שלא יטמא היין ויפסול גופו".

והתוס' כתבו לפי דרכם שאין לברך על נטילה זו, וז"ל:

"ולפי זה נראה דאין לברך על אותה נטילה כיון דליכא הכא מצוה לשמוע דברי ר"א בן ערך (חולין דף קו.) וכ"ש אנן שאין אנו נוהרין מלטמאות עצמנו ומלאכול אוכלין טמאין ואין אנו צריכין לאותה נטילה והמברך הרי זה מברך ברכה לבטלה, ובכל סדרים כתיב שצריך על הנטילה לברך ואין נראה כדפרישית".

הרי לן שלדעת רש"י מברך כיון שדין פירות אלה כדין פת, ולדעת התוס' אין מברכין כיון שנטילה זו אינה משום עיקר תקנת נטילת ידים, אלא משום דין אחר שאסור לאדם לטמאות עצמו.

והבית יוסף הביא את דברי התוס', וכתב עוד:

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

"וכן כתב שם המרדכי (לד.) בשם רשב"ם וגם רבינו כתב בסימן תע"ג שהר"מ מרוטנבורק (תשב"ץ קטן סי' צט) כתב דהאידינא אין צריך נטילה לדבר שטיבולו במשקה ועל כן לא היה מברך על נטילה של טיבול ראשון. וכן כתב בעל העיטור (ע' עשרת הדברות מצה ומרור קלד ע"ג).".

הרי לן בדברי התוס' והר"מ מרוטנבורק כפי שהביאו הטור (סימן תע"ג) והבית יוסף (סימן קנ"ח) שלא זו בלבד שאין צריך לברך על נטילה זו, אלא שמעיקר הדין אין צריך ליטול ידיו דכיון שאין אנו נוהרין מלאכול דבר טמא אין ענין בנטילה זו, אך מ"מ משמע מדבריהם שנהגו ליטול ידים, אך לא בירכו, עי"ש.

ומצינו שבימי הט"ז והמגן אברהם רבים נהגו שלא ליטול ידים על דבר שטיבולו במשקה, הט"ז הכום על קדקודם, והמגן אברהם האיר להם פנים.

כתב הט"ז (סימן תע"ג ס"ק ו'):

"נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון. דכל שטיבולו במשקה צריך נטילה. מכאן יש תוכחת מגולה לאותן שאין נוהרין בכל השנה ליטול קודם שיאכל דבר שטיבולו במשקה דמה נשתנה הלילה הזה מכל הימים שבשנה ואם בא לטהר עצמו טפי בלילה זו ה"ל להזהר עכ"פ בי' ימי התשוב' שנוהרים הכל לאכול פת של ישראל דוקא אלא ודאי שאין כאן אלא חסרון זהירות ואין מדקדקים להשוות מידותיהם".

הרי לן דברים ברורים ונחרצים דיש ליטול ידים לדבר שטיבולו במשקה בכל ימות השנה כמו שנוהגין בליל הסדר, דמה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

ובמגן אברהם (סימן קנ"ח סק"ח) כתב:

"כתב הל"ח סמ"א בפכ"ה [דברי חמודות פרק כל הבשר סימן מ"א] דהעולם נוהגים שלא ליטול ויש להם על מי שיסמוכו שהתוס' סוברים כן ופוק חזי מאי עמא דבר ועסי' תע"ג".

הרי שהעתיק את דברי התוס' יו"ט בלחם חמודות בחולין שלא נהגו ליטול ויש להם על מה שיסמוכו, וציין לדברי התוס' בפסחים, וכ"ה דעת מהר"ם כמבואר.

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

והשו"ע והרמ"א (ס"ד) נקטו שנוטלין ידים בלי ברכה, ובבהגר"א פסק שנוטל ידיו אף בברכה, עי"ש.

ב

במה שנהגו להקל בזה

והנה יש לעיין במה שרובא דעלמא נהגו להקל בזה, עד שהנוטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה נראה בעיני ההמון כמתמיה. וכבר נהגו להקל בזה בימי התוס' יו"ט, הט"ז והמג"א כמבואר לעיל, והלא לדברי רוב הפוסקים ובראשם הרמב"ם השו"ע והרמ"א יש בזה חיוב גמור, וכך הסיקו אף גדולי הפוסקים בדורות האחרונים, החיי אדם (כלל ל"ו ס"ד), דרך החיים, שו"ע הרב (קנ"ח סעיף ג'), קיצור שו"ע (כנ"ל) כף החיים (סי' קנ"ח ס"ק כ"ה), והמשנה ברורה (סק"כ), ואף המגן אברהם לא פסק להדיא שאין צריך נטילה אלא שהמקילים יש להם על מה שיסמוכו.

ונראה להציע כמה טעמים במה שנהגו להקל.

א. בטלה דעתו אצל כל אדם.

הנה כתב המג"א (סק"ה) דאין צריך נטילה אלא בדבר שהדרך להטבילו, אבל אם אין זה דרך העולם בטלה דעתו אצל כל אדם. ובאמת לא מצוי בזמנינו מאכלים שהדרך להטבילם בשבעה מיני משקים, מלבד התפוח בדבש בליל ראש השנה, ואין בזה נפ"מ למעשה כיון שעושים כך לאחר נטילת ידים וברכת המוציא.

וילדים רבים נוהגים להטביל עוגיות ושאר מיני מזונות בחלב, אבל אין נראה כלל שזה דרך בני אדם בסתמא, וכל כה"ג בטלה דעתו.

ולגבי פירות שנוהגים לשוטפם במים משום נקיון, מ"מ אין הדרך להגיש פירות רטובים אלא לייבש את הפירות לפני הגשתם לפני האורחים, סוף דבר כמעט ולא מצוי בזמנינו דבר שהדרך להטבילו במשקה ולאוכלו בעוד המשקה טופח עליו.

ולגבי מלפפון חמוץ נראה עיקר שהדרך לאוכלם בעוד משקה טופח עליהם, אך רוב בנ"א אוכלים אותם ע"י מזלג, וכבר כתבו גדולי הפוסקים דאין צריכים נטילה. כך

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

כתב הט"ז, והמגן אברהם, החיי אדם, ובשו"ע הגרש"ז כתב דאם הדרך לאוכלם בכף או מזלג אף האוכלם בידיו אינו צריך נטילה, והמשנה ברורה הביא דבריהם (בס"ק כ"ו ובשער הציון ס"ק כ"ח – כ"ט), עי"ש.

ב. האם טיבולו במשקה דוקא.

בברכי יוסף (שירי ברכה קנ"ח סק"א) הביא שזקן אחד הורה שאין חיוב נטילת ידים בדבר שטיבולו במשקה ממש, ולא בכל דבר שמשקה טופח עליו וכפשטות לשון הגמ' כל דבר שטיבולו במשקה, וכך גם לשון הרמב"ם (הל' ברכות פ"ו ה"א).

אך הברכי יוסף דחה דבריו, ובאמת מבואר בכל הפוסקים שלא כדבריו, ועיין בעבודת הקודש להרשב"א (בית ו' שער א') "כל שיש בהם משקה או שמטבל אותם במשקה צריך נטילה", וכ"כ בדרכי משה בשם הכלבו, וכן הוא במגן אברהם (סק"ה), שערי תשובה (סק"ב) ובמשנה ברורה (ס"ק י"ב). וכבר כתב כן בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן ע"ה) דכל שבשעת אכילתו משקה טופח עליו חייב בנטילת ידים, עי"ש.

ולכאורה נחלקו בזה הבבלי והירושלמי, בלשון תלמודא דידן כל שטיבולו במשקה, וכ"ה לשון הרמב"ם כמבואר, אך בירושלמי (ברכות פ"ח ה"ב – נ"ח ע"ב) אמרו "תני רבי הושע' כל דבר שיש בו ליכלוך משקה רבי זעירא אמר אפילו מקצץ תורמוסין הוה נטל ידיה", עי"ש. ומלשון זה מוכח דכל שמשקה טופח עליו צריך נטילה.

ומנהג התימנים הנמשכים תמיד אחר פסקי הרמב"ם שעל דברים שמטבילין במשקה נוטלים ידים בברכה, ועל פירות רטובים אין נוטלין ידים כלל.

ומ"מ יש אף בזה צירוף קצת בביאור טעם שנהגו להקל בזה.

ג. והנראה עיקר בזה לענ"ד, בזמנינו אין לך אדם שאינו טמא בטומאת מת, שהרי יום יום מבקרים בני אדם בבתי חולים, אם לצורך טיפול ואם למצות ביקור חולים, ובבתי חולים בזמנינו יש בהם מתי ישראל כמעט בכל רגע, וגם כולם משתתפים בלויות ונמצאים באהל המת, ואפשר שבימי קדם לא היתה טומאת מת נפוצה כל כך בזמנינו, ומה לן לנהוג חומרא בפסול גויה שאינו אלא טומאה קלה מדרבנו, כאשר כולנו טמאי מת, ואפשר דאף משו"כ נהגו יותר להקל בזמן הזה.

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

ובהגדה של פסח אמרי שפר להנצי"ב כתב בפתיחה שבליל הסדר נוהגים בכמה ענינים כדרך שנהגו אבותינו באכילת קרבן פסח בזמן שבית המקדש עמד על תילו, ומטעם זה נוטלין ידים על דבר שטיבולו במשקין כיון שבזמן המקדש ודאי אכלו חולין בטהרה ונזהרו בדיני טומאה וטהרה אף שבשאר ימות השנה לא הקפידו בכך, עי"ש ודפח"ח.

ובהגדה של פסח לפי מנהגי הדברי חיים מצאנו מבואר שרק הדברי חיים נטל ידיו לכרפס ולא כל המסובים, וכך נהג אחריו מו"ר כ"ק מרן בעל הדברי יציב זצוק"ל, הרי שאף בליל הסדר לא הקפידו בהלכה זו, אלא בתורת מנהג לבעל הבית עורך הסדר.

ג

פחות מכזית בדבר שטיבולו במשקה

ובמשנה ברורה (סק"כ) מצינו בזה משנה ראשונה ומשנה אחרונה. בהוצאה ראשונה כתב דאף שקיי"ל דצריך ליטול ידיו בלי ברכה לדבר שטיבולו במשקה "ומ"מ בפחות מכזית נ"ל פשוט שאין להחמיר בזה כלל דאפי' בפת, הרבה אחרונים מקילין"

ובהוצאות מאוחרות כתב:

"הגה מאת המחבר: אמנם מהטור (סימן תע"ג ותפ"ו) לא משמע כן עיין שם, ובטלה דעתי מפני דעתו הרחבה. ועיין שם בביאור הלכה בסימן תע"ג סעיף ו'".

וכונתו למה שכתב הטור בסימן תע"ג שנוטל ידיו לכרפס כיון שטיבולו במשקה אף שכתב שאין צריך לאכול ממנו כזית, ובסי' תפ"ו כתב להדיא שנוטל פחות מכזית מן הירק ונוטל ידיו בברכה, עי"ש.

ואף בביאור הלכה (סימן תע"ג ס"ו ד"ה פחות מכזית) כתב לדייק מדברי הטור שאף בפחות מכזית צריך ליטול ידיו ומשום כך חזר בו ממה שכתב בסימן קנ"ח להקל בפחות מכזית, ובהוצאה שניה כבר תיקן טעותו, מ"מ שוב כתב דמצא תנא דמסייע ליה בדברי התשב"ץ בספר יבין שמועה שכתב בדעת הרמב"ם דצריך כזית בכרפס, וכתב

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

שכך מסתבר דאם לא צריך כזית בודאי לא צריך נטילת ידים דבפחות מכזית ודאי שלא גזרו משום סרך תרומה, וסיכם בבה"ל "הרי ממש כדברינו וצ"ע לדינא".

הרי לן שלש דעות בדברי המשנ"ב, דתחלה היה פשיטא ליה דבפחות מכזית לא צריך כלל נטילה בטיבולו במשקה, ושוב חזר בו מכח דברי הטור ונקט דודאי צריך נטילה, ובמהדורא תליתאה נשאר בצ"ע לדינא משום דברי התשב"ץ, עי"ש.

ואי בדידי תליא, נראה כמ"ש במהדורא תניינא, עד שתמה אני מה ראה בדברי התשב"ץ לעורר ספק בדבר, דהלא דעת המשנה ברורה במהדו"ק דאף בפת יש מן האחרונים שמקילין אעפ"י שאין הלכה כמותם, בדבר שטיבולו במשקה יש להקל יותר כיון שלדעת כמה ראשונים אי"צ נטילה כלל. אך התשב"ץ כתב להקל משום שודאי לא גזרו משום סרך תרומה בפחות מכזית אף בפת, ולא עלה על דעתו לחלק בין פת לפירות, וכל חיליה משום שאף בפת אין צריך נטילה בפחות מכזית, והרי דעה זו כבר הובאה בבית יוסף ובשו"ע ולא נתקבלה להלכה, וא"כ מה מצא המשנה ברורה בדבריו לסייע לדעתו הראשונה.

ועוד דכל דברי התשב"ץ ליישב שיטת הרמב"ם דצריך כזית כרפס, והרי לא קי"ל כותיה ואוכלין כרפס פחות מכזית וע"כ דנוטלין ידים אף בפחות מכזית. ולא ירדתי לסוף דעת רבינו הגדול בזה.

ד

נטילת ידים לפחות מכזית בפת

הנה איתא בשו"ע (סימן קנ"ח סעיף ב' – ג'):

"יש מי שאומר שאם אינו אוכל אלא פחות מכביצה, יטול ידיו ולא יברך. אם אוכל פחות מכזית, יש מי שאומר שאין צריך נטילה".

הנה מקור שתי הלכות אלה בספר הרוקח שכתב דעל פחות מכביצה יטול מספק ולא יברך (סימן שכ"ח) דכיון דפחות מכביצה אינו מקבל טומאת אוכלין אפשר שלא

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

תיקנו בו נטילת ידים, אך אפשר דלא פלוג ותיקנו נטילת ידים דכל אכילת פת, ולפיכך יטול מספק ולא יברך.

ולגבי פחות מכזית כתב (סימן רפ"ג) דאין צריך נטילה כלל, כך הביא הבית יוסף.

אך הלחם חמודות (חולין פ"ח אות ע"ב) והובא במגן אברהם (סק"ד) כתב שנפלה טעות בהעתקת הרוקח שתח"י הבית יוסף והגירסא הנכונה בסימן רפ"ג הוא שעל פחות מכביצה אין צריך נטילה, ומאי דמספקא ליה בסימן שכ"ח פשיטא ליה בסימן רפ"ג, ולפי זה דין אחד יש כאן ודין פחות מכזית כדין פחות מכביצה ויש ליטול בלי ברכה, עי"ש.

אך הב"ח נקט עיקר כדעת השו"ע דעל פחות מכזית אי"צ נטילה, אלא שהרוצה להחמיר תבא עליו ברכה, וכך כתב הלבוש, עי"ש.

ועיין עוד מש"כ בזה האליה רבה, הברכי יוסף (סק"ד), ובמשנה ברורה (סק"י) כתב דנכון להחמיר וליטול בלי ברכה אף בפחות מכזית, עי"ש.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סוס"י פ"ו) כתב לפרש שיטת הרוקח והשו"ע, דכשם שחידש הרמב"ם דאין צריך נטילת ידים על פת הבאה בכיסנין אף דהוי מן הדגן כיון שאינו מברך עליו המוציא ואינו בכלל פת, וכמבואר במגילה (י"ח ע"ב) שלא תיקנו נטילת ידים אלא בפת בלבד, כך חידש הרוקח דעל פחות מכזית שאינו מברך ברכת המזון אי"צ נטילת ידים דאינו בכלל פת, עי"ש.

אמנם יש להעיר דאינו דומה פת הבאה בכיסנין דכיון שאינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, ע"כ דלא הוי בכלל פת, משא"כ בברכת המזון דלאו בשם פת תלויה, אלא דלא הוי בכלל ואכלת דאין אכילה בפחות מכזית, אך מכיון שמברך עליו המוציא פשוט דהוי בכלל לחם, וצ"ע.

ה

אם צריך להחמיר בזה בשיעורים

והנה ידועה שיטת הנודע ביהודה בצל"ח מס' פסחים (קט"ו) שנתקטנו הביצים, ויש להכפיל את שיעור הביצה בכל הנוגע לאכילת מצה והפרשת חלה. ויש לעיין לפי

נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה

זה דכיון שדעת השו"ע דעל פחות מכביצה נוטל בלי ברכה, האם צריך להקפיד לאכול כשני ביצים של פת כדי שיוכל ליטול ידים בברכה ולהמלט מחשש ברכה לבטלה. וחומרא יתירה היא זו, דבגלל השפע העצום שבזמנינו ברוב הסעודות אוכלים מעט פת, ועיקר הנאת האכילה בדברים אחרים כידוע.

ונראה פשוט שאין צריך להחמיר בזה, דהלא כתב המשנה ברורה (סימן תפ"ו סק"א) דרק בדאורייתא כמו מצה צריך להחמיר כשיטת הנודע ביהודה ולא במצוות דרבנן כגון מרור, וק"ו דיש להקל בזה בס"ס בדרבנן דכל איסור ברכה לבטלה אינה אלא דרבנן, ובאכילה פחות מכזית נסתפק הרוקח אם צריך נטילה, והפסק של הצ"ח אינו אלא ספק וכמ"ש המשנ"ב.

כך נראה ברור ופשוט.

ושו"ר מש"כ בזה בשבט הלוי (ח"ו סימן ס' אות ג').

הבוטח בה' חסד יסובבנהו

הנה ידוע שאמירת פרשת המן סגולה היא לפרנסה, ונראה דיסוד סגולה זו, במדת הבטחון, דמפרשה זו עלינו ללמוד דאין השפע והפרנסה אלא מידו הגדולה הרחבה והמלאה ית"ש, וכשם שאבותינו במדבר לא אכלו אלא לחם מן השמים כן אין לנו אלא מה שהיושב במרומים משפיע לנו בטובו הגדול ברכות שמים מעל, וכשם שבמן כתיב "ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר" (שמות ט"ז י"ח), כך בפרנסתו של אדם, לא לחכמים לחם, ואין פרנסתו של אדם לפי טרחו וכוחו אלא כפי מה שנאצל לו מר"ה עד ר"ה בגזירת שמים, ואין עליו לעשות אלא השתדלות בדרך הטבע, אך ידוע ידע שכל פרנסתו מידו הגדולה ית"ש.

וכפי מדת בטחונו של אדם השפע הנשפע עליו ומדת ההשתדלות הנדרשת ממנו. חסידים מספרים על הצה"ק רבי זושא מאניפולי שפעם אחת ישבו הוא והחבריא קדישא ימים מספר בעבודת הקודש ולא בא אוכל לפיהם עד שהפצירו בו תלמידיו שיבקש מפלוני אלמוני העשיר שגור בשכנות שיחוס על נפש רעבה ויתן מפתו לדל. הצדיק ניגש לפתח ביתו של פלוני ונגע בידית הדלת וחזר לבית המדרש, לתמיהת תלמידיו ענה שלפי דעתו יצא בכך ידי חובת ההשתדלות אף שאפילו לא הקיש בדלת ולא ידע פלוני כלל שהצדיק עמד מאחורי דלתו, לאחר כמה דקות נכנס פלוני אלמוני לבית המדרש וכל טוב הארץ בידו, וראו החסידים בעליל דלפי מעלתו הנשגבה של הצדיק די היה לו בהשתדלות מועטת זו.

וראה דבר נפלא בתורת רבינו הגר"א בענין ההשתדלות בענין הפרנסה, דהנה בנדה (ע' ע"ב) שאלו מה יעשה אדם ויתעשר, ואמר ר"י ב"ח "ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה ויבקש ממי שהעושר שלו". ובהגהות הגר"א מחק מ"ש ירבה בסחורה. הרי לן דאין צריך כלל להרבות בסחורה ע"מ להתעשר, דאין הדבר תלוי אלא באמונה ובתפלה בלבד.

ובשו"ע או"ח סט"ו ס"ה איתא דכדאי לומר פרשת המן בכל יום, וידוע שהיא סגולה גדולה ופרנסה, אך כבר כתב שם המג"א וכ"ה במשנ"ב

סקי"ג דאין הסגולה בעצם האמירה אלא בכונת הלב והתבוננות באמונה ובהשגחה, עי"ש.

הנועם אלימלך בפרשת בהר הביא בשם אחיו הגדול הר"ר זושא זצ"ל (וזו הפעם היחידה שהוא מביא ד"ת בשמו) דבפרשת בהר איתא "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית... וציויתי את ברכתי לכם" וכו' (ויקרא כ"ה כ' - כ"א) דכל עוד לא ישאלו כמלל 'מה נאכל' יתברכו מברכות שמים בשפע אין קץ מכח מדת הבטחון ויהיה אוכל קמעא ומתברך במעיו ולא יצטרכו לטרחת הקצירה והאיסוף וכדו', אבל אם יהיו מקטני אמנה וידאגו ויאמרו "מה נאכל מעתה" ובכך ינעלו ארובות שמים ויתמעטו אוצרות השפע, אעפ"כ "וציויתי את ברכתי"... הקב"ה ברחמיו וחסדיו ישפיע ברכה מחודשת אבל אז יצטרכו לטרוח בעבודה רבה, והדברים נפלאים.

ובחומש היכל הברכה להרה"ק מקמארנא פירש בדרך זה את הכתוב בתהלים (ע"ח י"ז - כ"ד):

"ויוסיפו עוד לחטא לו למרות עליון בציה וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו לכן שמע יקוק ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל כי לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו".

מאחר ששאלו "היוכל אל לערך שלחן במדבר", היה צורך בשפע מיוחד "ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו". ודפח"ח.

בספר תורת אבות כתב בשם הצדיק מלכוביץ שהר"ר זושא שמע פירוש זה מאליהו הנביא, אך כבר אמרו חז"ל דחכם עדיף מנביא וכבר מצינו דומה לפירוש נפלא זה בדברי אחד מהראשונים, בספורנו שם וז"ל "ואכלתם לשובע, שיהיו הפירות רבי המזון כענין שהיה בעומר (היינו המן) שהיה מספיק לגדול כמו לקטן כאמרם אוכל קמעא ומתברך במעיו...

הבוטח בה' חסד יסובבנהו

וכי תאמרו מה נאכל, כאשר יסופק זה אצלכם ולא תבטחו שיהיה המעט מספיק באיכותו, וציויתי את ברכתי... ועשת את תבואתה, בענין שישיב העין מראות ותרואו שיספיק הכמות" עי"ש.

ובספר כתונת פסים לבעל התולדות יעקב יוסף הביא בפרשת שמיני בשם הרמב"ם דאילו היינו שלמים בבטחוננו בהקב"ה היינו זוכים אף בזמן הזה למן מן השמים, אמנם לא ידענו בדברים אלה איה מקום כבודם בדברי הרמב"ם, מ"מ מקור מקומם טהור בגודל כח הביטחון.

ודברי התולדות יעקב יוסף משלימים זה את זה ובספרו עה"ת בפרשת מקץ הביא בשם הבעש"ט בביאור הפסוק "הבוטח בה' חסד יסובבנו" (תהלים ל"ב י') שאדם הבוטח בה' בטחון מושלם מלאכי מעלה שומרים עליו בכל צעד ושעל וכל המזיקים שבעולם אינם יכולים להזיקו, ועיין ב"כתר שם טוב" מהבעש"ט "מי שיש לו מדת הבטחון בהי"ת באמת אפילו אם נגזר עליו ח"ו כמה גזירות רעות אי אפשר למדת הדין לשלוט עליו, והוא בדוק, ובאמת דבר זה מבואר בכתוב (תהלים קכ"א א') שיר המעלות הבוטחים בה' כהר ציון לא ימוט לעולם ישב".

אמנם החזו"א בספרו אמונה ובטחון (פרק ב') כתב שכשאדם עומד בעת צרה ואומר "ה' יעזור", והוא בטוח שלא יאונה לו כל רע טועה הוא כי מהיכן הבטחון שה' יעזור, הרי יש דין ויש דיין, הקב"ה לא עוזר לכל אחד, אדם צריך להיות בחרדה גדולה "אולי יחוס עם עני ואביון אולי ירחם" ואיך יכול הוא להיות בטוח שהקב"ה יעזור. לשיטת החזו"א גדר הבטחון זה ה"הלכה למעשה" של אמונה, כי האמונה רעיון מופשט היא והבטחון הוא המבחן של האמונה, שאדם יכיר ש"אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים" (תדא"ר ח'), בטחון מבטל את מושג הסבירות, ואפילו גוסס ביד הקב"ה לרפואתו, אבל מנין הבטחון שהקב"ה אכן יעזור אם אין האדם ראוי לכך.

אך לענ"ד אין מחלוקת ביסוד ענין זה, הרי ידועים דברי הגר"ח מואלוז'ין בנפש החיים (שער ג' פרק י"ב) ומחיבת הקודש נעתיק לשונו הזהב "ענין גדול וסגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינים ורצונות

אחרים שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל, כשהאדם קובע בלבו לאמר הלא השם הוא האלקים האמיתי, ואין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם ובכל העולמות כלל, והכל מלא רק אחדותו הפשוט יתברך שמו ומבטל בלבו בטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא, כן יספיק הוא יתברך בידו שממילא יתבטלו מעליו כל הכוחות והרצונות שבעולם שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל". הרי לן בדברי מאור העולם, בנפלאות הבטחון ועוצם כוחו, ומסתבר שהחזו"א לא בא לחלוק על הגר"ח מואלוז'ין שדלה והשקה מתורת רבו הגר"א.

ובספר שם עולם לרבנו הח"ח ח"ב קונטרס נפוצות ישראל סופ"ח כתב "ודע עוד דמדת הבטחון אין תלוי בזכותים שאפילו הוא אדם שאינו הגון אך לחוזק בטחונו בה' כח הבטחון מגין עליו ומתחסד עמו השי"ת כ"כ הגר"א ודלא כחובת הלבבות ושמעתי שכן איתא במדרש עה"פ רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו".

ובאמת מצינו בתורתו של רבינו הגר"א כדברים הנ"ל דמסגולת הבטחון להגן על הבוטח. עיין בפירושו שבספר נחום (א' ז') "טוב ה' למעוז ביום צרה וידע חוסי בו", וביאר הגר"א דמעוז היינו מי שעוז לו בזכותו או בזכות אבותיו, וחוסי בו כונתו למי שאינו תלוי בזכותו רק חוסה בשמו הגדול. ושוב כתב שם "לחוסי בו עצמו יתברך הוא יודע ומשגיח ומגן שלא יביא עליהם צרה כלל ולכן לא הזכיר אצל חוסי בו ביום צרה". הרי לן שהקב"ה מגן ומושיע לחוסי בו שלא יבוא להם צרה כלל, אף למי שאין לו לתלות בזכותו.

ועיין עוד בבהגר"א במשלי (י"ד ט"ז) דהכסיל עובר במקום סכנה ובוטח בהקב"ה שלא ינזק והוא בטחון הכסילים דמי הכריחו ללכת במקום סכנה, עי"ש. ומשמע דאילו היה מוכרח ללכת במקום סכנה היה בטחונו בטחון ראוי.

ובאמת אף החזו"א בקונטרס על בטחון (תחילת פרק ב' וסוף פרק ז') כתב, "יש עוד במידת הבטחון כי על הבוטח שורה רוח הקודש ומתלווה

הבוטח בה' חסד יסובבנהו

עמו רוח עוז המבשרהו כי אמנם יעזרהו ה' כמו שאמר דוד המלך ע"ה
אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח"
(תהלים כ"ז ג').

ונראה ביסוד ענין נשגב זה.

הנה בודאי שהבוטח בה' חסד יסובבנו אבל ענין זה "מתחלף לפי מעלת
הבוטח ורוב קדשו" כלשון החזו"א, וגדולי החסידות וכן מרנא הגר"א
שכתבו שאדם שבוטח בה' נשמר מכל רע הם דברו מאנשים שעומדים
במבחן העליון, צדיקים שבטחו בהקב"ה בכל נימי לבם ונפשם והתהלכו
בצלו מתוך קרבת אלקים נשגבה וקדושה במדרגות גבוהות.

ובתהלים קט"ז פסוק י' "שומר פתאים ה'" כתב הרד"ק "כי הפתי שאין
יודע תחבולה להנצל מרעתו הא-ל שומרו כשמשים עליו בטחונו". הרי
שהבוטח בה' אף כשאינו בעל זכויות ה' שומרו.

וכ"ה ברמב"ן בפ"א מספר האמונה ובטחון "עוד אמר בטח בה' ועשה
טוב כלומר אעפ"י שאין בידך מעשים ותדע בעצמך שאתה רשע עם כל
זה בטח בה' כי הוא בעל הרחמים וירחם עליך". ומבואר בדבריו דמהות
הבטחון אינה שהקב"ה יכול להושיע בלבד, אלא "בטח בה' כי הוא בעל
הרחמים וירחם עליך", ודו"ק.

אמנם באמת נחלקו בזה בדקות הענין, דלפי החזו"א תלוי מדרגה זו
"במעלת הבוטח ורוב קדשו" ולדעת מאורי החסידות אין הדבר תלוי אלא
ב"גודל בטחונו בה'".

ובדברי הגר"א מצינו בשני סגנונות אלה.

בחידושי אגדות להגר"א ב"ק צ"ב ע"ב איתא דהשגחת השי"ת על האדם
תלויה בעוצם בטחונו בה', ומשמע שם דהכל תלוי רק בגודל בטחונו. אך
בפירושו לישעיהו (י' כ') כתב "ונשען על ה' קדוש ישראל' באמת ר"ל
שישענו על ה' בזה שמקדשים ישראל אותו תמיד באמת כי בטחון היא
המעלה היותר גדולה היינו כשהוא בצדקתו אבל לא על דרך משאחז"ל
רשעים היו אלא שתלו בטחונם בה'". ומשמע שהדבר תלוי במעלת

הבוטח. ויש ליישב בדקות הענין.

ועיין בנפש החיים שע"א פ"ט שכתב "ובעת קריעת ים סוף אמר הוא יתברך "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו" (שמות י"ד ט"ו) ר"ל דבידהו תליא מילתא שאם המה יהיו בתוקף האמונה והבטחון ויסע הלוך ונסוע אל הים סמוך לבם לא יירא מעצם בטחונם שודאי יקרע לפניהם, ואז יגרמו עי"ז התעוררות למעלה שיעשה להם נס ויקרע לפניהם" הרי לן שבכח הבטחון בטוח היה שיעשה להם נס, וכן כתב שם באור החיים "מה תצעק אלי פירוש כי אין הדבר תלוי בידי הגם שאני חפץ לעשות נס כיון שהם אינם ראויים מדת הדין מונעת ואין כח ברחמים כנגד מדת הדין המונעת, ואמר אליו דבר אל בני ישראל פירוש זאת העצה היעוצה להגביר צד החסד והרחמים דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל לבם ויסעו אל הים קודם שיחלק על סמך הבטחון כי אני אעשה להם נס ובאמצעות זה תתגבר הרחמים, ואתה הרם את מטך פירוש באמצעות מעשה הטוב נעשה להם הנס ובקע הים כי גדול הבטחון והאמונה הלז להכריעם לטובה".

ובאמת מצינו כבר מקורות רבים לדרך זה דמדת הבטחון מגינה על הבוטח להצילו מכל נזק ומכל נגע אף שאינו ראוי לכך, עיין בספר העיקרים מאמר ד' פרק מ"ו "והבוטח בה' חסד יסובבנהו - כלומר אף אם אינו ראוי מצד עצמו מדרך הבטחון להמשיך חסד חנם על הבוטחים בה'", ודבריו מפורשים בילקוט (תהלים ל"ב י') "רבים מכאובים לרשע, והבוטח בה' חסד יסובבנהו, ר' אליעזר ור' תנחום בשם ר' ירמיה אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו", הרי דאין הדבר תלוי "במעלת הבוטח" בלבד אלא בגודל בטחונו בה', ועיין עוד במד"ר ויחי (פרשה צ"ה) "אמר ר' יצחק הכל בקיווי"... ובפירוש עץ יוסף שם "כלומר אפילו האדם אינו כדאי זוכה לכל המתנות בזכות הקיווי האמונה והבטחון וע"ז אמר לישועתך קיותי ה'", ויש עוד להאריך בזה בדוקין שבעיון ואכמ"ל.

מי יתן ויהיה חלקנו עם המאמינים בה' ובמשה עבדו ויקויים בנו "הבוטח בה' חסד יסובבנו".

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

